

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 47., BR. 5., 161.–200., ZAGREB, LIPANJ 2000.

MUČNA RAZMATRANJA O PRAVOPISNIM NEVOLJAMA

Dalibor Brozović

Hrvatska pravopisna situacija ne zadovoljava već više od stoljeća i pol osnovne kulturnojezične uvjete i, čini se, nije ni na vidiku kakvo sretnije i trajnije rješenje. Možda se u devedesetim godinama činilo da imamo, uz neke nužne prijelazne poteze, barem na vidiku, neko konačno i trajno, stabilno rješenje. Ali u travnju 2000. sve se takve nade iznevjeravaju. Kako bismo mogli konkretno i korektno razmotriti novonastalu situaciju, iznijet ću glavne podatke kako su zabilježeni u tisku. Naravno, to možda nije potpun pregled hrvatskoga novinstva, ali glavni su odjeci ipak registrirani.

Dakle, 13. travnja najavili su u Novinarskome domu u Zagrebu g. Slavko Goldstein, ravnatelj nakladnoga poduzeća Novi Liber, i redoviti sveučilišni profesori dr. Vladimir Anić i dr. Josip Silić izlazak (za jesen o. g.) 4. izdanja *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga jezika*. Valja napomenuti da je to predviđeni novi naslov toga djela, prva su se tri izdanja pojavila pod naslovom *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1986., 1987., 1990.). Nakon toga događaja u Novinarskome domu registrirao sam sljedeće priloge:

- A. 13. travnja: reklamni letak dijeljen u Novinarskome domu;
- ~~B.~~ 14. travnja: *Globus*, br. 488, str. 120. – narudžbenica;
- ~~C.~~ 14. travnja: *Vjesnik*, str. 15. – “Pravopis koji uklanja dvojbe” (Živana Morić);
- ~~D.~~ 14. travnja: *Vjesnik*, str. 15. – “Babić: Imamo službeni pravopis” (Hina);
- ~~E.~~ 14. travnja: *Večernji list*, str. 22. – “Autori obećavaju više jasnoće i manje dvostrukosti” (M[irjana] Jurišić);

18. travnja: *Vjesnik*, str. 13. – “Brozović: Jedan pravopis za jedan jezik” (Hina);
20. travnja: *Vijenac*, VIII/2000., br. 160, str. 8. – “Sa svakom vlasti novi pravopis?” (Nataša Bašić; tu je otisnut i Babićev tekst iz Hine, ovdje pod D);
28. travnja: *Večernji list*, str. 59. – “Pravopis neće posvađati nakladnike” (M[irjana] Jurišić);
- J. 28. travnja: *Novi list*, str. 39. – “‘Novi Liber’ nudi ‘Školskoj knjizi’ suizdavaštvo Pravopisa” (N. Medić);
- K. 4. svibnja: *Vijenac*, VIII/2000., br. 161, str. 7. – “Kontra arhaičnom korien-skom pravopisu” (Slavko Goldstein);
- L. 4. svibnja: *Vijenac*, VIII/2000., br. 161, str. 7. – “Odgovor. Dragi Slavko” (Mladen Kuzmanović);
- M. 18. svibnja 2000.: *Vijenac*, VIII/2000., br. 162, str. 10. – “Novi križni put hrvatskoga pravopisa” (Nataša Bašić).

Hina je zamolila akademika Babića i mene da damo izjavu o najavi novoga pravopisnog priručnika. Kako sam se tada nalazio u Crikvenici na liječenju, dao sam ju telefonski. Babićeva je izašla samo u *Vjesniku* (D),¹ moja također samo u *Vjesniku* (F), a ovdje ju donosim u presliku.

BROZOVIĆ: JEDAN PRAVOPIS ZA JEDAN JEZIK

Ne mogu se sjetiti da opstoje dva pravopisa za isti narod i isti jezik, izjavio je akademik Dalibor Brozović komentirajući najavu izlaska Anić-Silićeva pravopisnog priručnika

CRIKVENICA. 17. travnja – Nadam se da je ipak došlo vrijeme da Hrvati izgube sumnjivo prvenstvo među europskim narodima u količini i šarenilu pravopisnih promjena i suparništava, izjavio je u petak akademik Dalibor Brozović u povodu najave ‘Novog Libera’ da će uskoro objaviti četvrto prošireno izdanje ‘Pravopisnoga priručnika hrvatskoga jezika’ Vladimira Anića i Josipa Silića.

Prvo bih rekao, budući da imam nekog uvida u tu problematiku, da se ne mogu sjetiti da opstoje dva pravopisa za isti narod i isti jezik, izjavio je akademik Brozović, zamoljen da komentira najavu objavljivanja još jednih hrvatskih pravopisnih pravila.

‘Doduše, po člancima u ‘Večernjaku’ i ‘Vjesniku’, traži se ravnopravan odnos, ali to ne mijenja nego pojačava neprirodno dvojestvo. Nemam puno konkretnih podataka, poznato mi je samo ono što su prenijele dnevne novine. Tu piše da je ‘Novi Liber’ ocijenio da je no-

voponudeni pravopis najprimjereniji i da je u svojim prvim izdanjima koncem 80-ih godina doživio opću primjenu. Ja to, doduše, nisam primijetio, ali možda mi je promaknulo’, rekao je.

Dodao je kako nema drugih podataka osim novinskih izvješća, ali po njima može zaključiti da u predloženu pravopisu neće biti dvojestva u pisanju dentala *t* i *d* ispred *c*, kao *podaci*, *podatci*, i da neće biti dvojestva u pisanju *strelca* i *strjelica* kakvo je dvojestvo kao privremena prijelazna odredba u sadašnjem pravopisu Babić-Finka-Mogus.

‘Mogu se sjetiti samo da je pri uvođenju Hrvatskog pravopisa dr. Ivana Broza 1892., koji je bio fonološki, kakav odgovara hrvatskomu jeziku, jednako kao što i Karadžićev fonološki odgovara srpskomu, bilo primjera s čuvanjem dentala ispred *c* i da je bio oblik *strjelica*. Obje te pojedinosti poslije je Boranić uklonio u pravopisima khuenovskoga i jugoslavenskoga razdoblja u

skladu s postkaradžićevskim razvojem u Srbiji’, izjavio je Brozović, dodavši kako se u te dvije jedine njemu poznate pojedinosti novopredloženi pravopis slaže s Boranićem, a ne s Brozom, koji je sadašnji pravopis, trojice autora, pokušao obnoviti.

‘U okviru nekih sadašnjih tendencija mislim da novopredloženi pravopis nije otišao dovoljno daleko. S obzirom na to da u sabornici gđa Pusić govori o zbivanjima u 90-im godinama kao o sukobu dvaju plemena, a o plemenima se nakon vremena Aleksandra Karadžića nije govorilo, onda možda treba očekivati zajednički pravopis za hrvatsko i srpsko pleme’, rekao je Brozović.

‘Šalu na stranu. Mislim da je u prethodnim izdanjima Anić-Silićeva pravopisa bilo i nekih zdravih i korisnih pojedinosti i da bi bilo civilizirano da se nadu najprihvatljivija rješenja za samo jedan pravopis, za samo jedan narod i jedan jezik’, izjavio je akademik Dalibor Brozović. (Hina)

1 Pojedine tekstove navodim prema gornjem popisu A–M.

Sada imam nešto više podataka pa želim svoje stavove iz navedene izjave malo podrobnije izložiti.² Osvrnut ću se na stavove nakladnika i obojice autora novoga priručnika prema njihovim tekstovima (A, B, K) ili kako ih prenose novinari u dnevnome tisku (C, E, H, J). Pri tome iznosim njihova mišljenja i o najavljenome pravopisnom priručniku i o sadanjem službenom *Hrvatskom pravopisu* trojice autora (Babić-Finka-Moguš).

Nakladnik i autori tvrde: "Pravopisni priručnik izbjegava neprirodnosti i nametanja, te je logičan, dosljedan, racionalan, ekonomičan, neproturječan, jednostavan i jasan" (A, B), "pravila su mu iscrpna, jasna, jednostavna i neproturječna (Anić – C), "(...) je vrlina koncepcijska čistoća" (Anić – C), "(...) dosad najiscrpniji i najprimjereniji pravopisni priručnik hrvatskoga jezika" (Goldstein – C). Tko to pročita, mora podrazumijevati da sadanji pravopis trojice autora sve te vrline ne posjeduje, jer da ih ima, ne bi bio potreban novi pravopis koji će ih imati. No dosadanja izdanja Anić-Silićeva priručnika posve sigurno ne obiluju tim vrlinama i to bi bilo vrlo lako dokazati u jednoj iscrpnoj stručnoj ocjeni. Sada je pak bolje pričekati novo, četvrto izdanje – njega će stručna kritika bez sumnje vrlo podrobno raščlaniti pa će se vidjeti kako ono stoji s navedenim vrlinama. Ali ni u kojem slučaju nije korektno hvaliti svoje djelo s podrazumijevanjem negativnosti u "konkurenciji" s kojom se uspoređuje, makar i implicitno, no vidjet ćemo i eksplicitne ocjene.

Za Anić-Silićev priručnik tvrdi se da ga je javnost bila prihvatila kao "standard koji je u Hrvatskoj doživio opću primjenu" (Goldstein – C), da je ta knjiga "stekla povjerenje javnosti" (Anić – C). To nije točno u tako izričitu, apsolutnome tvrđenju. Javnost je bila podijeljena. Neki su negodovali zbog napuštanja nekih novosadskih načela, no mnogo je više bilo onih koji su smatrali da taj priručnik nedovoljno slijedi hrvatske pravopisne tradicije od Broza do danas (uostalom, u onome režimu to i ne bi bilo moguće – poučna je bila sudbina Babić-Finka-Moguševa pravopisa iz 1971.).

Osobito se naglašava da će novi pravopisni priručnik izbjegavati dvostrukosti, primjerice *sprečavati-sprječavati* (A, Anić – C), *pogreška-pogrješka* (Goldstein – J), *strelica-strjelica* (E) i sl. Ne znam kako će biti u 4. izdanju, ali u tri prethodna ima mnogo raznih dvostrukosti, u što se lako uvjeriti uvidom u te knjige. Jedino nema nijedne dublete s *rje/re* iza suglasnika, nema u rječniku čak ni *ogrjeva*, samo *ogrev*.³ U tom se pitanju Anić-Silić oštro razilaze s troj-

2 Naknadno sam se sjetio da su u Srbiji u 90-im godinama postojala istodobno dva različita pravopisa, različitih autora i izdavača. Ipak dakle ne ćemo biti jedini, ali ne možemo se pohvaliti u kakvo društvo ulazimo.

3 Pri ruci mi je samo izdanje iz 1990., koje je isto s onim iz 1987., a vjerujem da je tako i u izdanju iz 1986.

kom Babić-Finka-Moguš. Hrvatski fonološki pravopis uveo je 1892. Ivan Broz. On je imao nekoliko primjera s *Crje*, ali Boranić ih je za mađaronske vlade i u kraljevskoj Jugoslaviji postupno izbacio. Današnji autorski dvojac dosljedno nastavlja Boranićevu praksu, a autorska je trojka proširila Brozovo rješenje na veći broj primjerâ. To je osnovno što o *Crje/Cre* treba iznijeti. Zato je neprikladno reći da novi priručnik "čuva povijesni kontinuitet hrvatskoga pravopisanja" (Anić – C), "tradiciju hrvatskoga pravopisanja" (A).

Posve je sličan slučaj s dubletama tipa *podaci-podatci* (E) i sl. I tu je Broz imao neke primjere s dentalom ispred *c*, a Boranić ih je postupno uklonio. Anić-Silićev priručnik nastavlja Boranićevim putem, a Babić-Finka-Mogušev proširuje Brozov postupak.⁴

Osobito je problematična Anićevo tvrdnja o "dosljednoj primjeni fonološkoga pravopisnoga načela" (C). Ako to treba značiti da će u novome pravopisnom priručniku fonološko načelo biti zastupanije nego u sadanjem službenome pravopisu, onda to nije točno, oba su ta djela podjednako fonologična⁵, a fonološko je načelo, kako sam to već mnogo puta dokazivao, ispravno za proziran jezik kakav je hrvatski. Ipak, u oba pravopisa imamo i pojedina rijetka odstupanja od fonološkoga načela, primjerice, u izdanju iz 1990. Anić-Silić imaju u §329.g pravilo o skupu *zš* (**razširiti > raširiti*), a u §337. nalazimo iznimku *uzšetati se*, što je, uostalom, ispravno (usp. "obrana se raspala pa je neprijateljska vojska jednostavno ušetala u grad" i "nervozno se uzšetao po sobi").

U svim se prilikama naglašava kako će novi priručnik imati opsežna pravila o transkribiranju stranih imena. U izdanju iz 1990. obrađeno je trideset jezika, pa iako tamo ima pogrešaka i nedosljednosti, sam je izvršeni posao koristan. Ali ne za *pravopisni* priručnik, jer tamo su, bar za latinicu, oblici kako se hrvatskim glasovima izgovaraju, ne i pišu. Drugim riječima, ta problematika

4 Zanimljivo je da se i Karadžić kolebao između *Crje* i *Cre* i između ostavljanja i izostavljanja dentala ispred afrikata u sufiksima. Njegovi nastavljači u Srbiji (Belić i njegovi prethodnici) ukinuli su to dvojstvo provedši samo pisanje *Cre* i izostavljanje dentala. Vrijedno je znati da je novosadski pravopis, na zahtjev sastavljača iz Hrvatske, uveo u tim pitanjima neke iznimke.

5 Broz je imao čuvanje *d* ispred *s*, *š*, *c*, *č*, *ć* u prefiksima (*podšjetiti*, *podšiti*, *podcijeniti*, *podčiniti*, *odčušnuti*) i Boranić to nije dirao pa je to pojedinačno odstupanje od fonološkoga načela pomalo u tijeku sedamdesetak godina (od 1960. vrijedi novosadski pravopis) postalo hrvatskom pravopisnom tradicijom. Belić i tu napušta Karadžićevo kolebanje i uvodi pisanje *t* u svim slučajevima. Novosadski pravopis prihvaća kompromisno rješenje – *d* ostaje ispred *s* i *š*, ali ispred *c*, *č*, *ć* taj pravopis zahtijeva *t*. Babić, Finka i Moguš (1971., 1990., 1994., 1995., 1996.) vraćaju se Broz-Boranićevu rješenju, a Anić i Silić, bar u dosadanjim izdanjima, prihvaćaju novosadsku verziju.

pripada pravogovoru, ne pravopisu, pa ako Anić i Silić jednom napišu ortoeptski priručnik, to će biti znatan prilog hrvatskomu jezikoslovlju.

I na koncu još jedan detalj uz Anić-Silićev priručnik. Goldstein tvrdi da je Školska knjiga Anić-Silićev pravopis "povukla bez ikakva obrazloženja autorima" (J) i navodi "nepravdu nad vrijednim djelom koje je nasilno zagušeno" (K). To su prilično nategnute formulacije. Dr. Dragomir Mađerić, koji je u Školskoj knjizi predsjednik uprave, izrazio se ovako: "Ministarstvo prosvjete i sporta 1993. naložilo je, zbog politički neprihvatljive i znanstveno neutemeljene sintagme 'hrvatskoga ili srpskoga jezika' u naslovu povlačenje 'Pravopisnoga priručnika' iz uporabe" (H).

Toliko o samome najavljenom pravopisnom priručniku. No treba da još vidimo kako se Goldstein izražava o sadanjem pravopisu i o Stjepanu Babiću, jednome od njegovih autora. Goldsteinu nije dosta da tvrdi kako će biti novi "pravopis bolji" (J), kako su "upute daleko sistematičnije i preciznije od Babić-Finka-Moguševih i pravopisni im je rječnik daleko bogatiji, pa prema tome i korisniji u upotrebi" (K). To je Goldsteinovo mišljenje, na koje on ima pravo. No Goldstein izričito kaže da "priručnik Babića, Finke i Moguša ide sve više prema korijenskom pravopisu i vuče nas sve dublje u 19. stoljeće, u nepismenost i začahurenost" (J), i slično: "nametnuti *Hrvatski pravopis* Babić-Finke-Moguša sa svakim novim izdanjem sve nas više vuče prema arhaičnom *korijenskom pravopisu*" (K). To jednostavno nije istina, nego je riječ o nahuškavanju onih laika koji ne znaju što je istina. Još je gore kada Goldstein sugerira da je za prihvaćanje sadanjega pravopisa u 90-im godinama zaslužan "dosluh sa vlastima kakav je imao gospodin Babić" (J). Za takve izjave ni stručna nekompetentnost⁶ ne može biti opravdanjem. Čudim se samo kolegama Aniću i Siliću da nisu na neke stvari upozorili svojega nakladnika.

Sažetak

Dalibor Brozović, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb

UDK 801.1:808.62, stručni članak,

primljen 10. 5. 2000., prihvaćen za tisak 18. 5. 2000.

6 Goldstein kao nelingvist očito ne zna što je korijensko (etimološko) pravopisno načelo. U čovječanstvu do sada nije bilo pravopisa u kojem bi to načelo prevladavalo, iako ima njegovih primjesa u nekim pravopisima zasnovanima na morfološkom i(li) historijskome pravopisnom načelu. U prošlosti se u nas i drugdje upotrebljavao naziv "korijenski" umjesto suvremenoga znanstvenog termina "morfološki" (ili, eventualno, "tvorbeni").

Painful Considerations on Orthographical Troubles

The publishers Novi Liber have announced the publication of the fourth edition of the orthography handbook by V. Anić and J. Silić – this time of the Croatian language – for November 2000. Although in the earlier editions of the handbook there have been some useful methodological innovations, as well as some weak solutions, it would not be advisable for another different orthography manual to appear alongside the present official one even if the announced book proves to be exceptionally good.

KRITIČNI TRENUTCI HRVATSKE JEZIČNE KULTURE

Stjepan Babić

Uvod

Najava Slavka Goldsteina da će izdati 4. izdanje nekadašnjega Anić-Silićeva *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* pravi je udar u hrvatskoj jezičnoj kulturi. Uvođenje drugoga, drugačijega pravopisa znači povećanje zbrke i nereda u hrvatskoj kulturi. Da Goldsteina vodi kulturni napredak hrvatskoga književnoga jezika, on bi najprije zatražio od hrvatske kulturne javnosti da prihvati Anić-Silićev pravopis, da se ukine sadašnji *Hrvatski pravopis* pa da tek onda objavi svoj jer u jednome jeziku ne mogu postojati dva različita pravopisa. Mogla bi postojati dva priručnika kad bi se držala potpuno istih pravila. Ali Goldsteinu nije stalo do hrvatske jezične kulture nego do jezične politike i materijalnih probitaka. On smatra da je došlo vrijeme da se provodi jezična politika koja je protivna dosadašnjoj hrvatskoj politici za koju smo se izborili već pod komunizmom, a pogotovu za hrvatske jezične slobode. *Hrvatski pravopis* nipošto nije bio plod hadezeovske jezične politike, nego plod hrvatske jezične slobode i stručnih činjenica povijesno utemeljnih u njemu. Nakon što je pretisak *Hrvatskoga pravopisa* rasprodan, novo je izdanje rađeno u suradnji s hrvatskim ustanovama, Maticom hrvatskom, katedrom za hrvatski jezik zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta, Društvom hrvatskih književnika, Razredom za filološke znanosti i Razredom za književnost HAZU, Ministarstvom kulture i prosvjete i konačno je od njega dobio odobrenja za upotrebu u školama. Goldsteinov pravopis nije prošao takav put, ali to ne znači da ne može dobiti odobrenje političkih vlasti, sam Goldstein kaže da je poduzeo neke korake kod ministra prosvjete i predsjednika Mesića. Ako politički uspije, jer kulturno teško da će moći, to će značiti dvoje.